

FELZÁRKÓZÓ TELEPÜLÉSEK TERMÉKENYSÉGÉNEK VIZSGÁLATA

Összefoglaló

2021. november

KINCS
KOPP MÁRIA INTÉZET
A NÉPESEDÉSÉRT
ÉS A CSALÁDOKÉRT

Bevezető

A „Felzárkózó települések” (FETE) hosszú távú programját 2019-ben indította a kormányzat, amelynek célja a 300 leghátrányosabb helyzetű magyarországi település felzárkóztatása, szociális- és infrastrukturális ellátottságának fejlesztése, és az ott élő emberek és közösségek életében pozitív, előremutató változások előidézése, a fogantatástól a foglalkoztatásig terjedő íven. A települések szakaszosan kerülnek bevonásra, 2019-ben 31, 2020-ban pedig már 67 településen kezdődtek meg a felzárkózási intézkedések.

A felzárkózó települések demográfiai helyzetének elemzésekor az országos viszonyoktól nagyban eltérő szociodemográfiai és gazdasági háttérű családokat találunk. Ebből fakadóan a társadalmi problémák eltérőek és sok esetben, ha azok egyeznek is a teljes társadalom problémáival, súlyosabb mértékben fordulnak elő. A népesség korösszetétele a fejlődő országokéhoz hasonló. A fiatalabb korosztályok magas arányával és a kor előrehaladtával alacsonyabb létszámú idős korosztályokkal számolhatunk. Az említett közösségekben, Magyarországon egyedülálló módon a reprodukciós szintet meghaladó gyermekszületéssel számolhatunk. A felzárkózó településeken a teljes termékenységi arány (TTA) 2,46, szemben az országos 1,56-os adattal. Nem csak több gyereket vállalnak a családok, az anyák korábban szülik meg első gyermeküket. Tízből három nő 18 éves kora előtt már anyává válik; kétharmaduk pedig legkésőbb 20 éves korára világra hozta első gyermekét. Azonban ezek a gyerekek olyan településeken és az ország azon pontjain születnek meg, ahol az átlagnál rosszabb körülmények között nőhetnek fel.

A FETE program céljaihoz igazodva kutatásunk a bevont települések születési számait, családtervezési folyamatát és ezek háttérét vizsgálja. Kutatásunkban a magas termékenységet magyarázó tényezőket vizsgáljuk meg kvalitatív és kvantitatív eszközök felhasználásával. Az 1404/2019. (VII. 5.) a „Felzárkózó települések” hosszú távú programjának megalapozásáról szóló, valamint a "Felzárkózó települések" és a gazdaságélénkítő program folytatása érdekében teendő további intézkedésekről szóló 1186/2020 (IV.28.) kormányhatározatokban nevesített települések közül 10 településre kiterjedő kutatást végzett a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért, Társadalmi Csoportok Kutatóközpontja. Az ott élők termékenységének vizsgálatát településvezetői, szakértői és roma női interjúkon, valamint a rendelkezésre álló adatok elemzésén keresztül, 2020 ősze és 2021 tavasza között végeztük. A települések kiválasztása a becsült roma arány és a becsült TTA összehasonlítása alapján történt. A 67 települést sorrendbe állítottuk a roma népesség aránya és a TTA értékei mentén, így a legnagyobb roma arányú és a legmagasabb TTA-val rendelkező 6 települést, valamint a

legalább 25%-os roma arányú az ország termékenységi arányát elérő vagy alacsonyabb értékkel rendelkező 4 települést választottuk a mintába. Így összesen 10 szociokulturális és gazdasági tulajdonságaiban hasonló települést és két különböző településcsoportot vizsgáltunk a roma arány és termékenységi jellemzők mentén.

A kutatás során félig strukturált interjúkat készítettünk az egyes településeken jelenlévő, vagy azokhoz kapcsolódó szakemberekkel, szakértőkkel és helyi vezetőkkel, úgymint polgármester, roma nemzetiségi önkormányzat vezetői és képviselői, szociális munkás, családgondozó, mentor, orvos, védőnő, lelkész, pap, pedagógus óvónő, ill. megszólítottuk a gyermekvállalás, családtervezés témakörével érintett, többségében roma származású nőket, családanyákat is. A kutatás során 85 interjú készült.

Főbb megállapítások:

A „Felzárkózó települések” programban érintett települések az országos adatoktól eltérő szocidemográfiai jellemzőkkel rendelkeznek.

- A FETE települések népessége az elmúlt 10 évben - kevésbé, mint országosan, de - kis mértékben csökkent, az elvándorlást és halálozásokat a születések száma nem tudta pótolni.
- Míg az országban 100 szülőképes nőre 156 gyerek jut, addig a FETE településeken 100 nőre 242. Mind az országos adatok, mind a FETE adatokat áttekintve elmondható, hogy a szülőképes nők száma csökken.
- Nem csak több gyereket vállalnak a családok, az anyák korábban szülik meg első gyermeküket is. Tízből három nő 18 éves kora előtt már anyává válik, kétharmaduk pedig legkésőbb 20 éves korára már világra hozta első gyermekét.
- A FETE közösségek fiatalabbak és korábban hunynak el az ott élők.
- A munkaképes korú lakosok többsége alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, nem ritka, hogy még az általános iskola 8 osztályát sem végezték el.
- A településeken szűkösek a munkalehetőségek, a munkahelyi ingázás a férfiak számára adott, a családgondozás miatt a nők kis aránya dolgozik. A kevés dolgozó nő a közfoglalkoztatásban tud elhelyezkedni, vagy idénymunkát végez.
- A települések többségében az ingatlanok korszerűsítésre szorulnak, de azok, amikben romák élnek, még rosszabb helyzetben találhatóak. Nem rendelkeznek vízhálózattal, illetve köztartozások miatt több helyen áram sincs. Részben a beköltözhető ingatlanok hiánya, részben anyagi problémák miatt, a családi házakban több generáció él együtt.

A településvezetők és a szakemberek véleménye szerint a felzárkózó településen élők családalapítási és párválasztási szokásai az országos átlagtól különböznek.

- Az elhangzott vélemények alapján a fiatalok egy jelentős része már 13-14 éves korban elkezd nemi életet élni, ezeknek a fiatal lányoknak egy része nem tervezetten, de teherbe is esik.
- A legtöbb településen az első gyermeküket 16-18 éves korukban szülik meg a lányok.
- Ahol kisebb a roma arány és a TTA is, ott a lányoknál a 18. életévük utánra tehető a gyermekvállalás.
- Az általunk vizsgált tíz településből az egyik legkisebb településen a magas roma arány mellett a TTA alacsony, itt többnyire csak 20 éves koruk körül vállalnak gyermeket. Az ezt befolyásoló háttér folyamatok közül azonban nem találtunk olyat, amely indokolná ezt.
- A védőnők (akik a legközelebbi viszonyt ápolják a célcsoporttal és a leghitelesebb információkkal rendelkeznek) úgy látják, hogy nem kifejezetten a szülés miatt ér véget a lányok iskolai karrierje, azonban a kötelező iskoláztatási életkor vége egybe esik a párválasztás idejével, ami után hamar érkezik az új családtag.
- Jellemző, hogy a tanulmányaikat folytató, jobb körülményekért küzdő, tehát a kiemelkedés útján elinduló egyének, családok elköltöznek a településről, így nem igazán tudnak mintaként szolgálni. Ezen felül nem jellemző a mobilitás.
- A legtöbb esetben a nők 30-35 éves korára véget ér a termékenységi időszak a vizsgált településen élő szakemberek és az adatok szerint is. Az országos adatok ugyanakkor azt mutatják, hogy ebben a korban vállalja a legtöbb nő az első gyermekét hazánkban.
- Nagyon kevés nő használ rendszeresen fogamzásgátló eszközöket. A legkönnyebb számukra az injekciós eljárás, és ezt a legtöbb településen alkalmazzák is, de kis arányban veszik igénybe.

A vizsgált településeken élőket a társadalom többségétől eltérő motivációk vezérlik a gyermekvállalás során.

- A gyermekvállalás motivációs tényezőjeként több interjúban elhangzott a gyermekek jogán járó juttatásokhoz és kedvezményekhez való hozzáférés. A legtöbben azonban azt is hozzátették, hogy ma már ezeknek nincs akkora motiváló ereje, nem ezért vállalnak gyermeket, inkább csak tisztában vannak a támogatásokkal, és élnek is ezekkel a lehetőségekkel

- Az elhangzott vélemények alapján a gyermekvállalás mögött olyan kapcsolati tényezők is állhatnak, mely szerint a nők a gyermekekkel magukhoz kötik a férfiakat, ezzel biztosítva anyagi és fizikai támogatásukat. Azonban a női interjúk során kiderült, hogy ha a feltételezés helytálló, tehát a nőknek van ilyen céljuk, azt nem érik el, mert sűrű a kapcsolatok felbomlása, az új mozaik családok létrejötte.
- Továbbá sok anyánál látják, hogy azok szeretetehesek, nem kapják meg azt a figyelmet és szeretetet a férjüktől/élettársuktól, amire szükségük lenne, és a gyermekvállalással próbálják ezt pótolni.
- Ahol magasabb a termékenység, ott a kortársak példája meghatározó tényező. Más településeken is említették ezt az okot a szakemberek, de inkább a “kilógástól” való félelmet emelték ki.

A meginterjúvált roma nők és roma származású anyák több esetben is ellenkező véleményt fogalmaztak meg saját helyzetükkel kapcsolatban, mint ahogy azt a település vezetői és szakemberei látják.

- Szeretnék, ha a gyermekük könnyebben élne, mint ahogy ők, és látják, hogy a tanulás jelenti a kiutat, azonban azt nem látják, hogyan tudnák segíteni a gyerekek továbbtanulását, mert sem anyagi, sem tapasztalati háttérrel nem rendelkeznek.
- Ezzel szemben a szakemberek azt emelték ki, hogy a településeken élő roma közösségeknek a tanulás nem jelent értéket és nem látják, hogy ennek segítségével tudnának versenyképes tudáshoz jutni.
- A lányának minden anyja azt javasolja, hogy tanuljon tovább és csak a 20-as éveiben vállaljon gyereket, és maximum 2-3 gyereket vállaljanak, még akkor is, ha anyagilag ezt megtehetnék és más ehhez szükséges tényezők is rendelkezésre állnak.
- A településvezetők és szakemberek a korai gyermekvállalást és a sok gyereket kvázi roma kulturális sajátosságnak vélik. Azonban ez inkább tudattalan mintakövetés és a közösségi kódok inkorporálása.

Összefoglaló

A vizsgálat során azt tapasztalták a kutatók, hogy a védőnők állnak legközelebbi kapcsolatban a családokkal a vizsgált településeken. Szakmájukból és munkájukból adódóan ők rendelkeztek a legtöbb és leghitelesebb információval a családtervezést és gyermekvállalást érintő témákban. Véleményük szerint – megegyezően a szociális munkásokkal és az orvosokkal – a településeken élő lányok a nemi életüket 14 éves koruk körül kezdik. Azonban ebben a korban kevés esetben fordul elő gyermekvállalás. A legtöbb lány esetében a tankötelesség végével egy időre teszik az első gyerek megszületését, de nem találnak összefüggést a tankötelezettségi kor lejjebb vitele és a korai gyermekvállalások között. A lányok abban az esetben is vállalnának gyereket, ha magasabb lenne a tankötelezettség és ekkor már a tanulmányaikat sem tudnák amúgy sem folytatni. A fiatalok már a gyermek születése előtt összeköltöznek, de nincs egyértelmű gyakorlat, vagy szokás azzal kapcsolatban, hogy a lány vagy a fiú szüleinél élnek. Legtöbbször az a döntő jelentőségű, hogy hol van több hely és melyik család képes eltartani plusz egy fővel többet, majd persze a megszületendő gyermeket.

A párválasztást és gyermekvállalást egyhangú vélemények szerint nem tervezik. Sokszor a kortárs és a családi példákat követik, annak ellenére is, hogy szigorúan tiltják őket a párkapcsolattól. A gyermekvállalás sem tudatos döntések mentén történik. Nem jellemző, hogy a támogatásokért, vagy különböző pénzügyi előnyökért vállalnának gyereket, sokkal inkább jellemző az érzelmi és a külső tárgyi szükségletek teljesülése. Sok anyánál látják, hogy azok szeretetehesek, nem kapják meg azt a figyelmet és szeretetet a férjüktől/élettársuktól, amire szükségük lenne, ezért a gyermekekkel próbálják ezt pótolni. De felsorolták motivációs tényezőként a kapcsolat megerősítő hatását, mert így a férfival mélyebb lesz a kötelék, az elkötelezettség. Befolyásolhatja a gyermekvállalást a közvetlen környezet véleménye, az a vágy, hogy ne lógjanak ki a sorból, nekik is legyen gyerekük, ha a kortársaknak már van.

A kutatásba bevont roma anyákkal készült interjúk részben a szakemberek észleléseit, szakmai tapasztalatait erősítik meg. Az anyák jelentős része rendezetlen anyagi és szociális háttérű családból jön, ahonnan a korai gyermekvállalás mintáját hozza magával. Fogamzásgátlásról, párkapcsolatról, gyermekvállalásról otthon szüleikkel nem nagyon beszélgettek, legjobb esetben is csak anyai intelmekben részesültek, konkrét segítséget abban, hogy hogyan védekezzenek, mire figyeljenek oda nem kaptak. Szüleik és saját maguk gyermekvállalására leginkább az esetlegesség, a tervezés teljes hiánya jellemző. A fogamzásgátló eszközök használatához félelmek, fenntartások kapcsolódnak, ami sok esetben talán a teljes és hiteles információk hiányából fakad.